

## Exceptions to the Res Judicata in International Arbitration

Alireza Fattahi<sup>1</sup>, Omolbanin Ramzanzadeh<sup>2</sup>,  
Mohammadhosein Taghipour<sup>3</sup>

### Abstract

Res Judicata is one of the fundamental principles of the international arbitration system, applied to ensure the stability and finality of arbitral awards and to prevent re-litigation. Nevertheless, it is worthy of consideration whether circumstances may be envisaged in which the application of all the effects of the Res Judicata doctrine becomes untenable. Adopting an analytical and comparative approach, and mindful of the existing gaps in the laws and

---

1. Judge of the Judiciary; Ph.D. Student in Private Law, Faculty of Law, Department of Law and Political Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.  
alirezafattahi1997@gmail.com

2. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.  
o.ramzanzadeh@umz.ac.ir

3. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law and Political Science, University of Mazandaran, Babolsar, Iran.  
mohammadhosein\_taghipoor@yahoo.com

regulations governing international arbitration, as well as the evident shortcomings in contemporary legal scholarship, this article seeks to examine and elucidate the exceptions to this doctrine by studying the practical practice of international arbitral tribunals in cases where arbitral tribunals have declined to give effect to the consequences of the Res Judicata principle. An analysis of this issue, together with reliance on the applicable legal rules, leads to the conclusion that, notwithstanding the elevated status of Res Judicata as one of the fundamental pillars of the effectiveness of the arbitral system, international arbitral tribunals, in certain circumstances, including fraud in the arbitral proceedings, the issuance of a rectifying award, conflict between an arbitral award and public order, the presentation of new evidence, a subsequent change in the legal or factual circumstances, lack of jurisdiction of the arbitral tribunal, and failure to observe the principles of fair trial, may decline to give full effect to this principle and recognize exceptions thereto. Recognition of such exceptions prevents the effectiveness of arbitration from being undermined and contributes to enhancing the legitimacy, flexibility, and trust in the international arbitration system.

**Keywords:** Exceptions, Fraud, International Arbitration, Res Judicata

## Introduction

The definitive resolution of disputes and the consolidation of the legal certainty of awards constitute the primary genesis for recognizing the principle of *res judicata* in both national and transnational legal systems. In procedural law, this principle inherently encompasses two fundamental effects: first, the “positive effect,” whereby a final arbitral award is deemed binding, conclusive, and subject to coercive enforcement by states; and second, the “negative effect,” acting as a preclusive rule that bars the re-litigation of the same claim, between the same parties, relying on the same subject matter and cause of action before other judicial or arbitral forums. Within this framework, the “attribute of finality” serves as the crucial nexus bridging the consensual and contractual nature of arbitration with its coercive enforcement. In the realm of international law, particularly in international commercial and foreign investment arbitration, this rule is not merely a procedural directive; rather, it is regarded as a pillar guaranteeing the efficacy of the dispute resolution mechanism. However, a fundamental challenge arises when the unconditional execution of this rule and insistence on the “finality” of awards stand in stark contrast to the fundamental principles of justice, fairness, and the legitimacy of the judicial process. In instances where an arbitral award is predicated on fraud, the tribunal fundamentally lacked jurisdiction, or fundamental guarantees of a fair trial have been disregarded, the recognition and enforcement of the award under the guise of *res judicata* practically equates to the legal system’s endorsement of an illegitimate process. On this premise, the principal objective of the present inquiry is to rigorously examine under what conditions and limitations breaching the formidable fortress of *res judicata* is justifiable in international law and the jurisprudence of arbitral tribunals, and how the precise boundary between safeguarding the finality of awards and preventing a miscarriage of

justice is delineated.

The current study is structured upon a descriptive-analytical methodology, predicated on library and documentary research. Throughout this rigorous legal scrutiny, the data is not exclusively confined to academic literature. Adopting an applied approach, the research inductively analyzes and legally evaluates foundational instruments such as the 1958 New York Convention and the UNCITRAL Model Law, alongside awards rendered by the International Centre for Settlement of Investment Disputes (ICSID), Claims Tribunals, and the jurisprudence of national courts (notably the Swiss Federal Supreme Court) as the highest supervisory authorities. This is to extract the criteria for admitting exceptions to the aforementioned principle. Furthermore, to avoid abstraction, a critical survey of national courts' jurisprudence in confronting foreign arbitral awards, as well as the practice of international arbitral institutions, has been conducted to assess the mechanism of applying the rule's exceptions within its practical context.

## Discussions and Results

The examination and comparison of jurisprudential practices indicate that the function of the *res judicata* principle in the international system possesses both a positive dimension (the obligation to enforce a final award via state coercive power) and a negative dimension (the prohibition of re-litigation regarding the same subject matter and cause of action). Despite the robustness of this rule, international doctrine and practice have recognized exceptions to it in two domains - "procedural" and "substantive" - to preserve the efficacy of arbitration:

### A) Procedural Exceptions

These impediments directly target the foundation of the proceedings and the jurisdictional framework of the tribunal rendering the award, without necessitating an inquiry into the mer-

its or the evidentiary basis of the decision. The most prominent manifestation of this is the “lack or excess of jurisdiction.” Given the consensual and contractual nature of arbitration, any departure by the tribunal from the limits of the parties’ mutual consent or the invalidity of the arbitration agreement precludes the extension of the *res judicata* attribute to the adopted decision.

The second procedural impediment is the mechanism of “correction, interpretation, and supplementation of the award,” which functions as an intra-systemic, managed exception aimed at rectifying material errors without compromising the core structure of the rule.

### **B) Substantive Exceptions**

Contrary to procedural objections, substantive exceptions pertain to external or internal factors that have had a directly destructive impact on the outcome and content of the decision. The most salient of these factors is the phenomenon of “fraud.” Should it be established that an arbitral award is predicated on forged documents, perjury, or organized collusion and deceit, relying on *res judicata* shall be deemed inadmissible.

Another exception is the “fundamental breach of fair trial principles.” Depriving a party of the right to defense, disregarding the adversarial principle, or breaching the independence and impartiality of arbitrators dismantles the foundation of the award’s legitimacy. National courts, in enforcing the New York Convention (Article V), do not accord *res judicata* status to awards rendered in violation of these fundamental principles.

Further substantive exceptions include the award’s conflict with “international public policy.” Awards whose enforcement entails the violation of peremptory norms (*jus cogens*), disregard for laws governing international sanctions, infringement of fundamental human rights, or facilitation of organized crimes (such as bribery and money laundering) will lack opposability.

In addition to the aforementioned instances, the “discovery of concealed evidence” (*facta noviter cognita*) and a “fundamental change in circumstances” also fall within the substantive exceptions to the *res judicata* principle. If, post-award, decisive facts and evidence are discovered that were inaccessible during the proceedings, provided their absence was not due to the invoking party’s negligence, this can - as supported by ICSID and Swiss Federal Supreme Court practice - constitute grounds for revising the award and nullifying its finality. Concurrently, the emergence of fundamental factual or legal changes following the conclusion of proceedings (such as the destruction of the subject matter or bankruptcy), rendering enforcement impossible or inherently unjust, poses a severe challenge to the negative effects of *res judicata*.

### Conclusion

The present research concludes that admitting exceptions to *res judicata* does not signify the negation or abandonment of this foundational principle; rather, it represents a legal endeavor to strike a delicate balance between the “certainty and stability of awards” on one hand, and the “fairness, justice, and legitimacy of the arbitral system” on the other. Based on the study’s findings, international forums apply four stringent criteria for admitting these exceptions: First, the breach must be fundamental and substantial; second, the impact of this breach must be of such magnitude that it severely destabilizes the legitimacy of the award; third, the basis for the exception must align with the fundamental principles of international public policy; and fourth, exceptions must be subject to a strictly restrictive interpretation, applied only when standard remedial mechanisms prove insufficient. Adherence to these parameters prevents the arbitrary expansion of exceptions and, while preserving the inherent advantages of arbitration over judicial litigation, safeguards trust in the efficacy and justice-oriented nature of the international arbitral system.

## استثنائات اعتبار امر مختوم در داوری بین‌المللی

علیرضا فتاحی<sup>۱</sup>، ام‌البنین رمضان‌زاده بادل<sup>۲</sup>، محمدحسین تقی‌پور درزی نقیبی<sup>۳</sup>

### چکیده

اعتبار امر مختوم یکی از اصول بنیادین در نظام داوری بین‌المللی است که به منظور تضمین ثبات و قطعیت آرای داوری و جلوگیری از رسیدگی‌های مجدد اعمال می‌شود. با این حال، این پرسش درخور تأمل است که آیا می‌توان شرایطی را تصور کرد که اجرای تمامی آثار قاعده اعتبار امر مختوم، به جهاتی متعذر شود. این نوشتار با اتخاذ رویکردی تحلیلی تطبیقی و با وقوف بر خلأهای موجود در قوانین و مقررات داوری بین‌المللی و نیز کاستی‌های محسوس در ادبیات حقوقی معاصر، بر آن است تا با مطالعه رویه عملی دیوان‌های داوری بین‌المللی در مواردی که مراجع داوری از اعمال آثار اصل اعتبار امر مختوم امتناع ورزیده‌اند، به تحلیل و تبیین استثنائات این قاعده بپردازد. تحلیل این مسأله و استناد به قواعد حقوقی حاکم، ما را به این نتیجه رهنمون می‌سازد که با وجود جایگاه رفیع اعتبار امر مختوم به عنوان یکی از ارکان بنیادین کارآمدی نظام داوری، دیوان‌های داوری بین‌المللی در مواردی خاص از قبیل ارتکاب تقلب در فرایند رسیدگی، صدور رأی اصلاحی، تعارض رأی داوری با نظم عمومی، ارائه ادله جدید، تغییر در وضعیت حقوقی یا واقعی پس از صدور رأی، عدم صلاحیت دیوان داوری و عدم رعایت اصول دادرسی منصفانه، از اعمال کامل آثار این اصل صرف‌نظر نموده و بر آن استثنا قائل خواهند شد. پذیرش چنین استثنائاتی، مانع از تضعیف کارآمدی نهاد داوری می‌شود و به ارتقای مشروعیت، انعطاف‌پذیری و اعتماد به نظام داوری بین‌المللی مدد می‌رساند.

**واژگان کلیدی:** اعتبار امر مختوم، داوری بین‌المللی، استثنائات، تقلب.

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی و قاضی دادگستری، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. [alirezafattahi1997@gmail.com](mailto:alirezafattahi1997@gmail.com)

۲. استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. [o.ramzanazadeh@umz.ac.ir](mailto:o.ramzanazadeh@umz.ac.ir)

۳. استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران. [mohammadhosein\\_taghipoor@yahoo.com](mailto:mohammadhosein_taghipoor@yahoo.com) (نویسنده مسئول)

## درآمد

«غایت‌مندی» به‌عنوان یکی از اهداف بنیادین هر فرایند حل و فصل اختلافات، از دو بُعد مفهومی برخوردار است. نخست، امکان اعتراض و بررسی مجدد تصمیم نهایی صادره در مرجع بالاتر؛ دوم، قابلیت رسیدگی مجدد موضوع منتهی به تصمیم نهایی یک مرجع حل اختلاف در همان مرجع و یا مرجع دیگر. بُعد دوم مفهوم غایت‌مندی، بر لزوم پذیرش تصمیم نهایی مراجع ذی‌صلاح به‌عنوان مبنایی ثابت و معتبر برای اقدامات آتی تأکید می‌ورزد؛ مفهومی که در ادبیات حقوقی تحت عنوان «اعتبار امر مختوم» شناخته می‌شود.

در تبیین این قاعده بیان شده است که اعتبار امر مختوم اساساً برای جلوگیری از صدور آرای متعارض شکل گرفته است و برخی از نویسندگان معتقدند که این قاعده به‌عنوان ابزاری در دست مراجع رسیدگی‌کننده است تا از سوء استفاده اصحاب دعوا جلوگیری نماید؛ بدین معنا که هرگاه دادگاه احراز نماید که رسیدگی مجدد به دعوا یا ادعایی می‌تواند به سوء استفاده از سازکار دادرسی و در نتیجه به بی‌عدالتی در حق یکی از طرفین منجر شود، می‌تواند با استناد به این قاعده از انجام رسیدگی‌های مجدد جلوگیری نماید (Pinsolle & Al-Ali, 2016: 49).

قطعیت تصمیمات حقوقی اصولاً در جهت تأمین هر دو بُعد منافع عمومی و خصوصی ایفای نقش می‌کند. با این وصف، در عرصه داوری بین‌المللی، دغدغه‌های عمومی از جمله صیانت از منابع قضایی، در قیاس با نظام‌های دادرسی ملی، اهمیت کمتری می‌یابد و در مقابل، ملاحظات خصوصی به ویژه ضرورت تضمین امنیت تجاری ناشی از قطعیت و رفع اختلافات، در زمره اولویت‌های اساسی طرفین قرار می‌گیرد. در تأیید این رویکرد، برخی از نویسندگان حقوقی معتقدند که رجوع طرفین اختلاف به داوری، در راستای نیل به حل و فصل نهایی و قاطع دعوا از طریق صدور رأی داوری صورت می‌پذیرد؛ حال آن‌که چنانچه موضوعاتی که در رأی نخستین تعیین تکلیف شده‌اند، مجدد برای اتخاذ تصمیم جدید مفتوح بمانند، نه تنها انتظارات طرفین در خصوص قطعیت و اختتام دعوا بی‌اعتبار می‌شود، بلکه کارآمدی و اثرگذاری نهاد داوری نیز دچار خدشه خواهد گردید (Shell, 1987: 641).

اصولاً داوری در ذات خود نهادی مبتنی بر توافق قراردادی است و موافقت‌نامه

داوری صرفاً نسبت به طرفینی که به‌طور صریح صلاحیت آن را پذیرفته‌اند، تعهدآور محسوب می‌شود. با وجود این، همان‌گونه که در ادبیات حقوقی نیز مورد توجه قرار گرفته است، توسعه رویه داوری نشان می‌دهد که این توافق ابتدایی، به تدریج ابعاد قضایی یافته و از یک تعهد صرفاً قراردادی فراتر می‌رود (Lew, 1998: 114). بر همین اساس، برابند فرایند داوری، رأیی است که نه تنها واجد نفوذ و اعتبار حقوقی در عرصه بین‌المللی است، بلکه قابلیت اجرا در سطح جهانی را داراست. این رأی به لحاظ ماهوی و شکلی، متضمن الزام حقوقی بوده و شناسایی و اجرای آن نه تنها از سوی اشخاص حقیقی و حقوقی، بلکه از سوی دولت‌ها نیز مورد پذیرش قرار می‌گیرد. از همین رو، رأی داوری را نمی‌توان همچون یک تعهد قراردادی ساده دانست که صرفاً بر مبنای اصول قراردادی اجرا شود؛ بلکه به واسطه وصف «قطعیت» و نهایی بودن آن، اجرای آن همچون احکام قضایی از طریق مکانیسم‌های قهری دولت‌ها تضمین می‌شود (ابراهیم‌پور و نصراله‌زاده سردرود و ملارسولی، ۱۴۰۴: ۹۷).

دیوان داوری بین‌المللی به‌عنوان یک نهاد فراملی، فاقد وابستگی به نظام حقوقی خاصی بوده و از این رو، هیچ مقررات از پیش تعیین‌شده‌ای ندارد. این امر در عین حال که از انعطاف‌پذیری و تطابق‌پذیری آن با شرایط گوناگون می‌کاهد، چالش‌هایی را نیز در زمینه اصل اعتبار امر مختوم ایجاد می‌نماید. در تبیین گستره این چالش، در دکتترین حقوق بین‌الملل چنین استدلال شده است که دیوان داوری بین‌المللی ممکن است، بیش از یک محکمه داخلی، با دفاعیات مبتنی بر ایراد اعتبار امر مختوم مواجه شود و بر همین اساس، این امر لزوم تبیین دقیق و شفاف سازوکارهای مربوط به احراز و اعمال اعتبار امر مختوم در آرای داوری بین‌المللی را بیش از پیش نمایان می‌سازد (Bermann, 2023: 1678).

با این اوصاف، سوال اساسی آن است که آیا می‌توان برای آثار اعتبار امر مختوم، استثنائاتی قائل شد در حالی که اصل اعتبار امر مختوم، بر قطعیت و نهایی بودن آرای داوری تأکید دارد، به‌نظر مواردی نیز وجود دارند که اعمال این قاعده با موانع و محدودیت‌هایی مواجه می‌شود. این استثنائات که عمدتاً ناشی از ایرادهای شکلی یا ماهوی در رأی داوری یا نقض اصول بنیادین عدالت و انصاف است،

می‌تواند اعتبار امر مختوم را زیر سؤال برده و از اجرای رأی جلوگیری کند و یا موجبی جهت بازنگری رأی داورى باشند.

تحقیق حاضر مسبوق به سابقه نیست و برای نخستین بار از منظر آثار متعدد حاکم بر اعتبار امر مختوم صورت گرفته است. با این حال، همایون مافی و حسین تارى در پژوهشی به نام «اعتبار امر مختوم آرای داورى در حقوق ایران و آمریکا» به بررسی تطبیقی شرایط و آثار مفهوم اعتبار امر مختوم در نظام حقوقی دو کشور پرداخته‌اند.<sup>۱</sup> همچنین محسن محبی و همکاران، در تحقیق صورت گرفته به نام «بازنگری آرای داورى بین‌المللی در عرصه حقوق سرمایه‌گذاری خارجی» ضمن بررسی نظام داورى ایکسید، به تشریح موارد تجدیدنظر در آراء صادره در این سازمان داورى پرداخته‌اند.<sup>۲</sup> همچنین علیرضا بهاری در مقاله‌ای به نام «بررسی اعتبار امر مختوم در رأی داورى»، پس از تشریح اقسام اعتبار امر مختوم و تمایز آن با مفاهیم مشابه، مبادرت به تبیین شرایط تحقق، آثار و مبانی عقلی و فقهی آن در داورى نموده‌است.<sup>۳</sup>

در پژوهش حاضر که با هدف ارائه تحلیلی جامع و کاربست‌پذیر از استثنائات وارد بر قاعده اعتبار امر مختوم در داورى بین‌المللی سامان یافته است، نخست به واکاوی مفهومی این اصل بنیادین پرداخته شده، سپس آثار گوناگون مترتب بر آن تبیین می‌شود. در ادامه مهم‌ترین موارد استثناء بر اعتبار امر مختوم در پرتو مقررات ناظر بر داورى بین‌المللی و رویه عملی دیوان‌های داورى بین‌المللی مورد تحلیل انتقادی قرار خواهد گرفت. سرانجام، پیشنهادهایی در راستای ارتقاء، تبیین و شفاف‌سازی سازکارهای مرتبط با اعمال استثنائات بر این قاعده حقوقی ارائه خواهد شد.

۱. مافی، همایون و تارى، حسین (۱۳۹۴)، «اعتبار امر مختوم آرای داورى در حقوق ایران و آمریکا»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۹، شماره ۴، صص ۱۴۹-۱۷۲.

۲. کوه‌پائی، طناز و محبی، محسن و منصوری، سعید (۱۴۰۱)، «بازنگری آرای داورى بین‌المللی در عرصه حقوق سرمایه‌گذاری خارجی»، پژوهش‌های حقوقی، دوره ۲۱، شماره ۵۱، صص ۱۱۵-۱۴۰.

۳. بهاری، علیرضا (۱۴۰۴)، «بررسی اعتبار امر مختوم در رأی داورى»، بیستمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات حقوقی و قضایی.

## ۱. مفهوم اعتبار امر مختوم در داوری بین‌المللی

این اصل حقوقی که به موجب آن، هیچ شخصی نباید بابت منشأ واحد، برای بار دوم مورد تعقیب یا محاکمه قرار گیرد، ریشه در قاعده‌ای لاتین به نام «منع محاکمه و مجازات مجدد»<sup>۱</sup> دارد.<sup>۲</sup> افزون بر این در نظام‌های حقوقی مختلف، قاعده دیگری نیز مورد پذیرش واقع شده که بر اساس آن پس از صدور حکم قطعی مبنای عمل موضوع حکم زایل گردیده و در نفس حکم مستحیل می‌شود. ترجمان این اصول در فرایند دادرسی بدین معناست که رأی صادره از مرجع صلاحیت‌دار، نسبت به طرفین دعوا الزام‌آور بوده و نه تنها مانع از طرح مجدد دعوا از سوی طرف مغلوب می‌شود، بلکه در فرض پیروزی نیز حقوق و تعهدات طرفین را به نحو قطعی مشخص و تثبیت می‌نماید؛ به گونه‌ای که امکان بازگشت به وضعیت پیشین و آغاز مجدد روند رسیدگی سلب می‌شود (Sime, 2015: 36). این قاعده که به موجب آن، هر تصمیم حقوقی معتبر اعم از حکم قضایی یا رأی داوری، آثاری قاطع و الزام‌آور در خصوص موضوع و طرفین اختلاف ایجاد می‌نماید، از جمله اصول مسلم و پذیرفته‌شده در تمامی نظام‌های حقوقی به شمار می‌آید که مجموع این قواعد در بستر فرایند دادرسی، به تدریج به تکوین و تثبیت قاعده اعتبار امر مختوم منتهی شده‌است (Barnett, 2001: 17).

قاعده اعتبار امر مختوم، بر بنیاد هر دو محور منافع عمومی و منافع خصوصی مورد توجیه قرار گرفته است. از منظر منافع عمومی، این قاعده با جلوگیری از اتلاف منابع قضایی و ارتقای کارآمدی فرایند رسیدگی، در خدمت تحقق عدالت شکلی و استقرار نظم حقوقی پایدار قرار می‌گیرد. قاعده مذکور به منظور جلوگیری از صدور تصمیمات متعارض و ناسازگار وضع گردیده است؛ امری که در صورت وقوع می‌تواند به تضعیف اعتبار و خدشه در چهره عمومی نظام قضایی بینجامد. بدین ترتیب از این منظر، قاعده اعتبار امر مختوم بیش از آن‌که ناظر بر تحقق عدالت در ماهیت یک پرونده خاص باشد، معطوف به تأمین منافع عمومی ناشی از نهای شدن دعاوی است.

1. Nemo debet bis vexari pro una et eadem causa

2. Gleeson v J Whippell & Co Ltd [1977] 3 All ER 54; Phipson on Evidence (18th ed Sweet & Maxwell, 2013) at 43.03.

با این حال اعتبار امر مختوم بر مبنای منافع خصوصی نیز استوار است؛ بدین معنا که از حقوق فردی اشخاص در برابر مواجهه مکرر با دعاوی مشابه حمایت می‌نماید. این قاعده تضمین می‌کند که هیچ شخصی بابت منشأ واحد، بیش از یکبار در معرض رسیدگی قضایی یا شبه‌قضایی قرار نگیرد. اهمیت این کارکرد در بستر داورهای بین‌المللی که طرفین از تابعیت‌های متفاوت برخوردارند مضاعف می‌شود. اعتبار امر مختوم با اعطای اطمینان به طرفین در خصوص نهایی و قطعی بودن رأی داور، آنان را در برابر طرح مجدد دعوا و تحمیل هزینه‌های مضاعف دادرسی مصون می‌دارد و بدین وسیله به تحکیم امنیت حقوقی و اعتماد متقابل در فرایند داور بین‌المللی مدد می‌رساند (Diogo, 2019: 6).

در خصوص دامنه و حدود تأثیر قاعده اعتبار امر مختوم در آرای داور، یکی از پرسش‌های بنیادین آن است که آیا اثر مزبور منحصر به نتیجه نهایی رأی داور است یا آن‌که استدلال‌ها، مبانی استنادی و یافته‌های حقوقی که اساس صدور رأی را شکل داده‌اند نیز مشمول این قاعده بوده و قابلیت جلوگیری از طرح مجدد همان موضوعات در داورهای بعدی را دارند. در پاسخ به این پرسش باید اذعان داشت که نظام‌های حقوقی مختلف بسته به مبانی نظری و رویکردهای عملی خود در مواجهه با قاعده مورد بحث، دیدگاه‌های متفاوتی ابراز داشته‌اند. برخی نظام‌های حقوقی با اتخاذ رویکردی مضیق بر این باورند که تنها بخش اجرایی رأی (منطوق حکم) از اثر اعتبار امر مختوم برخوردار است و استدلال‌ها و یافته‌های مندرج در رأی را شامل نمی‌شود. به بیان دیگر، آنچه در داورهای بعدی مانع از طرح مجدد دعوا می‌شود، صرفاً خود رأی داور است و نه مبانی نظری و استدلال‌های ارائه شده در مقام صدور آن. در مقابل، برخی دیگر از نظام‌های حقوقی، با رویکردی موسع معتقدند که اثر اعتبار امر مختوم نه تنها منصرف به منطوق رأی، بلکه شامل دلایل و استدلال‌های مندرج در آن نیز می‌شود؛ بدین معنا که نه تنها خود رأی، بلکه مبانی و استنادات دیوان داور نیز در مراجع داور آتی دارای اثر بازدارندگی بوده و مانع از طرح مجدد همان موضوعات خواهد بود (Schaffstein, 2012: 14).

با این وجود، به نظر می‌رسد که در رویه دیوان‌های داور بین‌المللی،

دیدگاه غالب بر آن است که اثر اعتبار امر مختوم صرفاً ناظر به احکام صادره از دیوان داوری بوده و شامل استدلال‌ها و یافته‌های مندرج در رأی نمی‌شود. به بیان دیگر، رأی داوری به عنوان یک سند رسمی و الزام‌آور، واجد اثر قطعی و لازم‌الاجرا نسبت به طرفین اختلاف است و آنان را ملزم به رعایت مفاد آن می‌نماید؛ در حالی که استدلال‌ها و یافته‌هایی که مبنای صدور رأی قرار گرفته‌اند، الزاماً در داوری‌های لاحق دارای اثر بازدارندگی نخواهند بود. این رویکرد با رویه قضایی دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری نیز هم‌خوانی دارد؛ چنان‌که در قضیه «خدمات پستی لهستان در دانتزیگ»<sup>۱</sup>، دیوان دائمی مقرر داشت که استدلال‌های مندرج در یک تصمیم، فاقد نیروی الزام‌آور نسبت به طرفین می‌باشد. این رأی مؤید آن است که دلایل و یافته‌های دیوان که در مقام تبیین و توجیه رأی بیان شده‌اند، نمی‌توانند مانعی برای طرح مجدد همان موضوعات در فرایندهای داوری بعدی محسوب شوند.<sup>۲</sup>

در رویه عملی دیوان‌های داوری بین‌المللی، در خصوص تعیین معیارهای اعمال قاعده اعتبار امر مختوم، رویکردی دوگانه قابل مشاهده است که در ادامه می‌آید.

### ۱-۱. رویکرد انتخاب قانون

در این رویکرد، دیوان‌های داوری به منظور تعیین این امر که آیا آرای صادره واجد آثار اعتبار امر مختوم می‌باشند یا خیر، به مجموعه‌ای از قوانین ملی مراجعه می‌کنند. شایان ذکر است که قوانین داخلی کشورها، معیارها و استانداردهای متفاوتی در خصوص شرایط تحقق اعتبار امر مختوم ارائه می‌نمایند. در چارچوب رویکرد موسوم به انتخاب قانون، دیوان داوری با بهره‌گیری از اختیار خویش، ممکن است به نظام‌های حقوقی مختلف استناد نماید. این قوانین می‌توانند شامل موارد ذیل باشند: یکم، قانونی که طرفین در متن قرارداد یا از طریق توافق جداگانه، به عنوان قانون حاکم بر قرارداد یا فرایند داوری خود برگزیده‌اند؛ دوم، قانونی که در کشور محل برگزاری داوری جاری و ساری است؛ سوم، قانونی که در کشور محل ایفای

1. Polish Postal Service in Danzig

2. PCIJ, Polish Postal Service in Danzig, Advisory Opinion, 16 May 1925, Publications of the Permanent Court of International Justice Series B – No. 11 (Sijthoff, 1925), 28.

تعهدات قراردادی نافذ می‌باشد؛ و چهارم، در مواردی که طرفین توافق بر قانون حاکم نکرده باشند، دیوان داوری می‌تواند با ملاحظه اوضاع و احوال پرونده، قانونی را به عنوان قانون حاکم بر داوری انتخاب نماید (ILA Final Report, 2009: 27). شایان ذکر است که در اعمال قاعده انتخاب قانون در داوری بین‌المللی، اتفاق نظر وجود ندارد (Radicati di Brozolo, 2011: 11).

## ۲-۱. رویکرد مبتنی بر استانداردهای فراملی

داوری بین‌المللی به عنوان یک نظام حقوقی مستقل و خودبسنده، دارای اصول و قواعد خاص خود است که فراتر از نظام‌های حقوقی ملی قرار دارند. در تبیین این جایگاه، برخی از نویسندگان حقوقی معتقدند که این اصول و قواعد که ریشه در عرف و رویه بین‌المللی، اصول کلی حقوقی و دکتین حقوقی دارند، استانداردهایی را برای تعیین اعتبار امر مختوم در آرای داوری فراهم می‌کنند و دیوان‌های داوری با مراجعه به آن معیارها که نه از یک نظام حقوقی ملی واحد، بلکه از هنجارهای حاکم بر رویه‌های بین‌المللی نشأت می‌گیرند، در خصوص بازدارنده بودن رای صادره اظهار نظر خواهند نمود. بر همین اساس، این دسته از حقوق‌دانان نتیجه می‌گیرند که برای تعیین ملاک اعتبار امر مختوم، باید به سمت با ایجاد استانداردهای بین‌المللی برای اعتبار امر مختوم رفت (Gunes, 2015: 12). در این راستا می‌توان به ماده ۳۸ اساسنامه دیوان بین‌المللی دادگستری<sup>۱</sup> اشاره نمود که از اصول کلی حقوقی به عنوان از منابع حقوق بین‌الملل یاد کرده است. یکی از مهم‌ترین فواید مراجعه به معیارهای فراملی در تعیین اعتبار امر مختوم، جهان‌شمولی است که با تکیه بر اصول و استانداردهای بین‌المللی به ایجاد هماهنگی و وحدت رویه در تعیین اعتبار امر مختوم در آرای داوری کمک کرده و از تشتت آرا ناشی از اعمال قوانین ملی مختلف جلوگیری می‌کند.

## ۲-۲. آثار اعتبار امر مختوم در داوری بین‌المللی

اعمال آثار قاعده اعتبار امر مختوم آراء داوری بین‌المللی مستلزم تحقق شرایطی از جمله قطعیت و لازم‌الاجرا شدن رأی است؛ با این مضمون که رأی صادره از مرجع صالح اعم از محاکم داخلی یا دیوان‌های داوری بین‌المللی می‌بایست

1. Statute of the International Court of Justice

واجد وصف قطعیت و قابلیت اجرا باشد. در خصوص آرای صادره از دادگاه‌های داخلی، قوانین آیین دادرسی مدنی به طور صریح شرایط تحقق این وصف را مقرر داشته‌اند، اما در مورد آرای داوری بین‌المللی، گزارش‌های مراجع معتبری چون انجمن حقوق بین‌الملل حاکی از آن است که به موجب کنوانسیون نیویورک رأی باید حائز شرایطی باشد که امکان شناسایی و اجرای آن در محاکم کشورهای متعاقد فراهم آید (ILA Final Report, 2009: 71).

علاوه بر آن، بر مبنای رویکرد غالب حقوقی، برای آن‌که رأی داوری واجد اثر اعتبار امر مختوم باشد، باید متعلق به نظامی حقوقی واحد باشد. به عنوان نمونه، آرای صادره از داوری‌های معاهدات سرمایه‌گذاری، به لحاظ تفاوت موضوع و ماهیت، قابل الحاق به آرای صادره در داوری‌های تجاری بین‌المللی نبوده و در قبال یکدیگر فاقد اثر اعتبار امر مختوم خواهند بود (Hobér, 2014: 263).

همچنین از دیگر شرایط اعمال آثار اعتبار امر مختوم نسبت به یک رأی داوری، وحدت در سه رکن سنتی این قاعده، یعنی طرفین، موضوع و سبب دعوا می‌باشد. در یکی از آرای دیوان داوری ایران و ایالات متحده آمریکا که ناظر بر قراردادی بود که پیش‌تر موضوع داوری دیگری قرار گرفته بود، دیوان به بررسی این موضوع پرداخت که آیا رأی پیشین مانع از طرح مجدد همان ادعاها در داوری جدید خواهد بود یا خیر. دیوان در این خصوص اعلام داشت که: «اعتبار امر مختوم صرفاً در صورتی قابلیت اعمال دارد که وحدت در طرفین و موضوع اختلاف موجود باشد. موضوع نیز خود متشکل از دو بخش ادعا و دلیل است. در نتیجه، سه عنصر اساسی در تحقق اعتبار امر مختوم عبارتند از: طرفین، موضوع و سبب دعوا».<sup>۱</sup>

قاعده اعتبار امر مختوم به عنوان یکی از اصول بنیادین حقوقی، واجد دو اثر عمده می‌باشد که در ادامه به تحلیل و بررسی هر یک پرداخته خواهد شد.

## ۱-۲. اثر ایجابی

اثر ایجابی اعتبار امر مختوم که ناظر بر ذی‌حق شناخته‌شدن طرف پیروز در دعوا است، به وی این امکان را می‌دهد که تصمیم اتخاذشده در فرایند داوری را

1. Iran-US Claims Tribunal, The Islamic Republic of Iran v. The United States of America, Partial Award, 17 July 2009, IUSCT Casenos. A3, A8, A9, A14, and B61

به عنوان یک تصمیم لازم‌الاجرا و الزام‌آور تلقی نماید. در تبیین کارکرد این اثر، در دکتترین حقوقی تأکید شده است که مفاد رأی داوری به عنوان یک امر ثابت شده و الزام‌آور در سایر رسیدگی‌های قضایی و داوری قابل استناد است و باید توسط دادگاه‌ها و دیوان‌های داوری دیگر محترم شمرده شده و طرف پیروز می‌تواند اجرای تصمیم داوری را مطالبه و از مزایای آن بهره‌مند گردد (Dodge, 2006: 1؛ مافی و تاری، ۱۳۹۴: ۱۵۷).

## ۲-۲. اثر سلبی

اثر سلبی اعتبار امر مختوم که اغلب به عنوان «منع طرح مجدد دعوا» شناخته می‌شود، به این معناست که پس از صدور رای قطعی داوری، طرفین نمی‌توانند بار دیگر همان دعوا را با همان موضوع، همان سبب و همان اصحاب دعوا، در یک داوری یا رسیدگی قضایی دیگر مطرح کنند. در تبیین این اثر که نمود آن بیشتر در مقام دفاع قابل مشاهده است، در دکتترین حقوقی مطرح شده که به طرف پیروز این حق را اعطا می‌کند که از طرح مجدد دعوای سابق توسط طرف بازنده به منظور تحصیل نتیجه‌ای مطلوب‌تر در همان مرجع داوری یا در مرجع داوری دیگر، جلوگیری به عمل آورد و آن را با شکست مواجه سازد. این امر مانع از تکرار بیهوده رسیدگی و صدور آرای متعارض شده و از اعتبار و قطعیت آرای داوری صیانت می‌نماید (Hobér, 2014: 121).

دیوان بین‌المللی دادگستری در یکی از آرای خود به صراحت بر دو هدف اصلی اصل اعتبار امر مختومه تأکید کرده است. نخست، این اصل به عنوان یکی از ارکان اساسی نظام حقوقی، به دنبال ایجاد اطمینان حقوقی و ثبات در روابط حقوقی است؛ بدین معنا که حکم قطعی صادره از سوی دادگاه، نقطه پایانی بر یک اختلاف بوده و نباید به سادگی مورد تجدیدنظر قرار گیرد؛ ثانیاً، اصل مذکور از حقوق طرف پیروز در یک دعوی نیز حفاظت می‌کند. به عبارت دیگر، طرفی که در یک دعوی به حق خود رسیده است، نباید مجدداً در معرض طرح همان دعوی قرار گیرد و از این طریق، امنیت حقوقی وی تضمین شود.<sup>۱</sup>

1. Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro [2007] ICJ Rep 43, 51–52.

### ۳. استثنائات اعتبار امر مختوم در داوری بین‌المللی

چنان‌که پیش‌تر بیان شد، قاعده اعتبار امر مختوم دارای دو اثر عمده است: اثر ایجابی یا قطعی که ناظر بر الزام‌آور بودن و نهای شدن تصمیم مرجع داوری برای طرفین اختلاف می‌باشد، و اثر سلبی یا بازدارنده که به موجب آن، پس از خاتمه اختلاف به وسیله یک حکم معتبر و قطعی، همان موضوع نمی‌تواند مجدد میان همان طرفین مورد بررسی یا بازنگری قرار گیرد. با وجود آنکه در نگاه نخست این تصور پدید می‌آید که استثنائات وارد بر قاعده اعتبار امر مختوم باید بر اساس قوانین ملی محل داوری یا محل اجرای رأی تعیین شوند، اما واقعیت این است که داوری بین‌المللی ماهیتی فراملی دارد و هدف آن ایجاد ثبات در عرصه تجارت و سرمایه‌گذاری بین‌المللی است و ارجاع به نظام‌های حقوقی ملی می‌تواند موجب تشتت آرا و تضعیف کارآمدی داوری گردد. بر این اساس، برخی از نویسندگان معتقدند که استثنائات بر اعتبار امر مختوم نیز باید در پرتو قواعد و معیارهای فراملی برآمده از اصول کلی حقوقی، عرف و رویه داوری بین‌المللی و اسناد بنیادینی همچون کنوانسیون نیویورک و قواعد آنستیرال تبیین شوند (Diogo, 2018: 25). در این بخش، با اتکاء به تحلیل قوانین، مقررات و رویه‌های دیوان‌های داوری بین‌المللی، مواردی که آثار شکلی و ماهوی اعتبار امر مختوم نسبت به آن‌ها جریان نیافته یا با محدودیت مواجه شده است، به نحو حقوقی مورد واکاوی و ارزیابی قرار خواهد گرفت.

#### ۳-۱. استثنائات شکلی

استثنائات شکلی وارد بر قاعده اعتبار امر مختوم، ناظر بر آن دسته از ایرادهای ساختاری و آیین دادرسی است که فارغ از ماهیت دعوا، به موضوع صلاحیت مرجع رسیدگی‌کننده و یا تصحیح رأی مرتبط می‌شود.

#### ۳-۱-۱. فقدان صلاحیت دیوان داوری

چنانچه رأی داوری در خصوص موضوعی خارج از دامنه صلاحیت تعیین‌شده در موافقت‌نامه داوری صادر شود، رأی صادره واجد اعتبار امر مختوم نخواهد بود، حتی اگر پیش‌تر لازم‌الاجرا یا قطعی تلقی شده باشد. در تبیین ابعاد این موضوع، در ادبیات حقوق داوری به انواع صلاحیت‌ها از جمله صلاحیت شخصی (برای نمونه،

عدم شمول طرف اختلاف در قرارداد داوری)، صلاحیت موضوعی (برای نمونه، غیر قابل داوری بودن موضوع) و صلاحیت زمانی (انقضای مهلت داوری) اشاره شده است که فقدان هر یک از آنها، مبنایی برای اعمال این استثنا محسوب می‌شود (بردبار، ۱۳۸۴: ۹۳). این استثناء در مواردی سبب گردیده که رأی داوری نه تنها قابل شناسایی یا اجرا نباشد، بلکه در دعوای جدید میان همان طرفین و حتی در خصوص همان موضوع نیز مانعی برای رسیدگی مجدد ایجاد نکند. به بیان دیگر، اعتبار امر مختوم مشروط بر آن است که دیوان داوری در چارچوب حدود صلاحیت خویش اقدام به صدور رأی کرده باشد؛ در غیر این صورت، طرف ذی‌نفع حق دارد همان دعوا را نزد مرجعی صالح مجدداً مطرح سازد.

مطابق قسمت الف از بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون نیویورک اگر توافق داوری وجود نداشته باشد یا رأی از حدود صلاحیت داوران فراتر رفته باشد، کشور محل اجرا می‌تواند از شناسایی و اجرای رأی خودداری کند. همچنین در بسیاری از قوانین داخلی از جمله ماده ۳۳ قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران، یکی از جهات درخواست ابطال رأی داوری، خارج شدن داور از حدود اختیارات خود یا عدم وجود صلاحیت قانونی یا قراردادی داور است.

### ۲-۱-۳. تصحیح رأی

تصحیح رأی داوری فرایندی است که در آن دیوان داوری به درخواست یکی از طرفین یا به ابتکار خود، اشتباهات واضح در رأی صادره را اصلاح می‌کند. این اشتباهات معمولاً شامل مواردی چون اشتباهات محاسباتی، نگارشی یا اشتباهات فنی در بیان مطالب است. هدف از این نهاد، تأمین عدالت در عین حفظ کارآمدی داوری است. در این چارچوب، تصحیح رأی نباید منجر به تغییر ماهیت یا محتوای اساسی رأی شود؛ زیرا چنین تغییری ممکن است به تغییر اساس حکم منجر شود که منتهی به تجدیدنظر در ماهیت رأی خواهد شد و در بخش پیشین به مواد تجدیدنظر در ماهیت رأی پرداخته شده است. در ارتباط با عملکرد این نهاد، همان‌گونه که از سوی برخی تأکید شده، در مواردی که رأی داوری دارای اشتباهات شکلی یا محتوایی جزئی باشد، برخی نظام‌های حقوقی و قواعد داوری، امکان تصحیح آن رأی را فراهم کرده‌اند. این سازکار از یک سو به حفظ قطعیت رأی کمک می‌کند و از سوی

دیگر، از اجرای آرای که به دلیل اشتباهات واضح، غیرمنطقی یا غیرمنصفانه هستند جلوگیری می‌کند (Palombino, 2004: 711).

در بسیاری از مجموعه قوانین و مقررات داوری، تصحیح رأی به‌عنوان حقی محدود برای طرفین شناسایی شده است. برای نمونه طبق ماده ۳۳ قانون نمونه آنسیتال، امکان تصحیح رأی را به‌صراحت پیش‌بینی کرده است. بر اساس این ماده، طرفین می‌توانند ظرف مدت مشخصی پس از صدور رأی، از دیوان داوری درخواست کنند که اشتباهات محاسباتی، نگارشی یا اشتباهات مشابه را اصلاح کند. همچنین این ماده به دیوان اجازه می‌دهد که در صورت لزوم و بدون تغییر ماهیت رأی، اقدام به تصحیح آن کند. ماده ۳۶ قواعد داوری اتاق بازرگانی بین‌المللی مصوب ۲۰۲۱<sup>۱</sup> نیز به‌طور خاص به موضوع تصحیح رأی اختصاص دارد. بر اساس این ماده، طرفین می‌توانند ظرف سی روز پس از دریافت رأی، درخواست تصحیح اشتباهات ادعاشده را مطرح کنند. دیوان داوری نیز در صورت تأیید اشتباهات، موظف به اصلاح رأی است. همچنین ماده ۲۷ قواعد داوری مرکز داوری بین‌المللی لندن<sup>۲</sup> نیز سازکار مشابهی برای تصحیح رأی ارائه داده و هرگونه درخواست برای تصحیح رأی را منوط به ارائه ظرف بیست و هشت روز پس از صدور رأی نموده است.

در خصوص آراء اصلاحی، قسمت ث بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون نیویورک واجد اهمیت ویژه و نقش راه‌گشا است. مطابق این مقرره، در صورتی که رأی داوری هنوز قطعیت نیافته یا در کشور مبدأ ابطال شده باشد، دادگاه‌های ملی می‌توانند از شناسایی و اجرای آن امتناع ورزند. بدیهی است رأیی که به موجب صدور رأی اصلاحی دچار تزلزل در قطعیت می‌شود نیز در زمره مصادیق این حکم قابل ارزیابی است. از این منظر، هرچند کنوانسیون به‌صراحت به استثناء ناشی از تعارض یا اصلاح رأی تصریح نکرده است، لیکن می‌توان این موارد را در چهارچوب مقرره مزبور تفسیر و توجیه نمود.

1. ICC Rules of Arbitration

2. LCIA Rules

### ۳-۲. استثنائات ماهوی

استثنائات ماهوی وارد بر قاعده اعتبار امر مختوم، ناظر بر آن دسته از موانع بنیادین و محتوایی است که برخلاف ایرادهای شکلی، به طور مستقیم بنیانهای حقوقی رأی صادره را هدف قرار داده و به دلیل تعارض با اصول اساسی حقوقی، شناسایی و اجرای رأی را مخدوش می‌سازند.

#### ۱-۲-۳. مخالفت رای داوری با نظم عمومی

نظم عمومی را به عنوان امری که جوهره جامعه و حقوق به آن وابسته بوده، متشکل از مجموعه ای از قواعد و نهادهای حقوقی تضمین کننده اشخاص و اموال است (گرگی ازندریانی، ۱۳۹۶: ۱۲۷). برخی حقوق دانان از مفهوم نظم عمومی به «مجموعه سازمان-های حقوقی و قواعد مربوط به حسن جریان امور و راجع به اداره یک کشور و حفظ امنیت و اخلاف که تجاوز به آن ها امکان پذیر نیست» تعبیر کرده‌اند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۷: ۷۱۷). این مفهوم که به طور عام به مجموعه‌ای از اصول و ارزش‌های بنیادین حقوقی، اخلاقی و سیاسی حاکم بر یک جامعه اشاره دارد، در عرصه داوری بین‌المللی نقشی دوگانه ایفا می‌کند. از یک سو، به عنوان مانعی از اجرای آرای می‌شود که با این اصول و ارزش‌ها در تعارض‌اند و از سوی دیگر، با ابهام و عدم قطعیت در تعریف و مصادیق خود، می‌تواند به ابزاری برای سوء استفاده و تأخیر در اجرای آرا تبدیل شود.

نظم عمومی در داوری بین‌المللی، برخلاف نظم عمومی داخلی، مفهومی فراملی و جهان‌شمول نیست، بلکه برآمده از اصول و ارزش‌های بنیادین حقوقی، اخلاقی و سیاسی هر کشور است که در سطح بین‌المللی نیز مورد احترام و حمایت قرار می‌گیرند. این اصول و ارزش‌ها که معمولاً در قالب قواعد آمره و اصول بنیادین حقوق بین‌الملل شناخته می‌شوند، شامل مواردی مانند منع تبعیض، منع برده‌داری، منع شکنجه، اصول مربوط به حاکمیت قانون، و اصول مربوط به دادرسی عادلانه می‌شوند (شهبازی‌نیا و عیسائی تفرشی و علمی ۱۳۹۲: ۱۰۲-۱۰۴).

نظم عمومی یکی از مهم‌ترین دلایلی است که دادگاه‌های ملی می‌توانند از شناسایی و اجرای آرای داوری خودداری کنند؛ بدین صورت که اگر اجرای رأی داوری با نظم عمومی کشور محل اجرا یا کشور ثالث در تعارض باشد، دادگاه‌های

آن کشورها می‌توانند از اجرای رأی داوری خودداری کنند. این استثنا نه تنها در نظام‌های حقوقی داخلی، بلکه در اسناد بین‌المللی همچون کنوانسیون نیویورک<sup>۱</sup> مصوب ۱۹۵۸ و قانون نمونه آنسیترال به رسمیت شناخته شده است.<sup>۲</sup> قانون‌گذار داخلی نیز با الهام از مقررات فوق، در بند ۲ ماده ۳۴ قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران مقرر داشته که اگر اجرای رأی داوری با نظم عمومی یا اخلاق حسنه جمهوری اسلامی ایران مغایر باشد، قابل شناسایی و اجرا نخواهد بود.

لازم به ذکر است در باب حدود نظارت قضایی بر رعایت نظم عمومی در داوری، چهار رویکرد اصلی شناسایی شده است: نخست، محدود شدن نقش دادگاه به بررسی صرف توجه داوران به نظم عمومی؛ دوم، ارزیابی انطباق نتیجه رأی با الزامات نظم عمومی بدون ورود به تحلیل ماهوی داوران؛ سوم، پذیرش نظارت صرفاً نسبت به بخش‌های حل و فصل‌کننده رأی مانند اعطای خسارت؛ و چهارم، محدود دانستن مداخله قضایی به موارد نقض صریح و آشکار نظم عمومی (مافی و اسحق، ۱۴۰۲: ۱۶۵).

بررسی موضوع در رویه دیوان‌های بین‌المللی نیز ما را به آراء قابل توجهی می‌رساند که در آن دیوان به استناد تعارض رأی با نظم عمومی، از اجرای آثار اعتبار امر مختوم صرف نظر نمود. برای نمونه در پرونده مطرح در دیوان داوری ایکسید<sup>۳</sup>، دیوان رأی خود را به دلیل تعارض با نظم عمومی کامرون باطل کرد. دیوان استدلال کرد که اجرای رأی مستلزم نقض قوانین مربوط به ارز و قاچاق در کامرون است که از اصول بنیادین نظم عمومی این کشور محسوب می‌شوند.<sup>۴</sup> در پرونده دیگر،

۱. کشورهای امضاکننده کنوانسیون نیویورک بر اساس ماده ۳ این کنوانسیون، متعهد به «به رسمیت شناختن» آرای داوری هستند. این تعهد صرفاً یک تکلیف شکلی نیست، بلکه مستلزم آن است که کشورهای عضو، آرای داوری را به عنوان آرای الزام‌آور تلقی کرده و اجرای آن‌ها را به مثابه ایفای یک تعهد بین‌المللی در نظر گیرند (Blackaby et al., 2015: 456).

۲. بر اساس قسمت ب بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون نیویورک «اجرای رأی داوری ممکن است توسط مرجع صالح کشور محل اجرا رد شود، اگر شناسایی یا اجرای رأی با نظم عمومی آن کشور مغایرت داشته باشد». همچنین بر مبنای قسمت ب بند ۲ ماده ۳۴ قانون نمونه آنسیترال: «یک رأی داوری می‌تواند توسط دادگاه ابطال شود، اگر مغایر با نظم عمومی آن کشور باشد».

3. ICSID Arbitral Tribunal

4. Parsons & Whittemore Overseas Co. v. Societe Generale de L'Industrie du Papier (RAKTA), 508 F.2d 969 (2d Cir. 1974).

دادگاه فدرال سوئیس<sup>۱</sup> از اجرای رأی داوری که توسط دیوان داوری مرکز بین‌المللی حل و فصل اختلافات سرمایه‌گذاری صادر شده بود، به دلیل تعارض با نظم عمومی سوئیس خودداری کرد. دادگاه استدلال کرد که رأی داوری متضمن نقض اصول مربوط به حقوق بشر و منع تبعیض است که از اصول بنیادین نظم عمومی سوئیس محسوب می‌شوند.<sup>۲</sup>

### ۲-۳. عدم رعایت اصول دادرسی منصفانه

اصول دادرسی منصفانه از ارکان بنیادین عدالت شکلی در رسیدگی‌های قضایی و شبه‌قضایی به‌شمار می‌روند. در این خصوص، در دکترین حقوقی بیان شده است که این اصول که ریشه در قواعد حقوق طبیعی و حقوق بشر دارند، تضمین می‌کنند که طرفین دعوا در شرایطی برابر و با رعایت قواعد بی‌طرفی، شفافیت و امکان دفاع مؤثر، به طرح ادعاها و دفاعیات خود بپردازند (Savage & Gaillard, 1999: 987 - 991).

در بستر داوری بین‌المللی، اصول دادرسی منصفانه به‌طور خاص در دو قاعده کلیدی تبلور می‌یابند: اصل برابری طرفین که بر اساس آن هر یک از طرفین باید فرصت مساوی برای ارائه ادله و استدلال‌های خود داشته باشند؛ و اصل استماع طرفین با این وصف که دیوان داوری باید به هریک از طرفین فرصت کافی برای بیان موضع، اعتراضات و ارائه شواهد بدهد (Redfern & Hunter, 2015: 420 - 422).<sup>۳</sup>

اعتبار امر مختوم زمانی قابل اعمال است که رأی داوری در چارچوب یک رسیدگی عادلانه صادر شده باشد. در صورتی که اصول دادرسی منصفانه رعایت نشده باشد و یکی از طرفین اثبات نماید که در روند داوری از حقوق اساسی خود، مانند حق دفاع، اطلاع از ادعاها یا بی‌طرفی داوران محروم شده، رأی صادره فاقد اثر نهایی بودن تلقی می‌شود و نمی‌تواند مانعی برای اقامه دعوای مجدد یا طرح همان

1. Swiss Federal Tribunal

2. Matter of Chromalloy Aeroservices, 939 F. Supp. 907 (D.D.C. 1996).

۳. این اصول در اسناد بین‌المللی متعددی از جمله ماده ۱۷ قواعد داوری آنسیترال و ماده ۲۲ قواعد داوری ICC مورد تصریح قرار گرفته‌اند.

مسأله در مرجع صالح دیگر شود (Born, 2015: 3112- 3116). برای نمونه، در دعوای داوری شرکت ملی فلزات چین علیه اپکس دیجیتال،<sup>۱</sup> شرکتی دولتی از چین با شرکتی مستقر در کالیفرنیا، قراردادی تجاری منعقد کرد که دربردارنده شرط داوری نزد کمیسیون داوری اقتصادی و تجاری بین‌المللی چین<sup>۲</sup> بود. در پی اختلاف، شرکت چینی بدون اطلاع قبلی به خواننده دعوا، درخواست داوری را به کمیسیون ارائه نمود و مراحل داوری را یک‌طرفه به انجام رساند. کمیسیون با استناد به مفاد شرط داوری، داوری را آغاز کرد و جلسات رسیدگی را برگزار نمود و در نهایت، رأی داوری به نفع شرکت چینی صادر شد. متعاقب مراجعه شرکت خواهان به دادگاه منطقه‌ای کالیفرنیا جهت شناسایی و اجرای رای داوری، شرکت خواننده با این ادعا که از روند داوری مطلع نشده و امکان دفاع نداشته، با استناد به نقض قسمت ب از بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون نیویورک مصوب ۱۹۵۸،<sup>۳</sup> تقاضای عدم شناسایی و اجرای رای را مطرح نمود.

در نهایت به‌رغم تایید رای داوری توسط دادگاه منطقه‌ای، دادگاه تجدیدنظر با استناد به فقدان اطلاع‌رسانی مؤثر و نقض اصول دادرسی منصفانه، اجرای رأی را مردود اعلام کرد. دادگاه تأکید نمود که عدم رعایت اطلاع‌رسانی مناسب، نقض جدی حق طرف برای ارائه دفاع بوده و موجب زوال آثار اعتبار امر مختوم رأی داوری می‌شود.<sup>۴</sup>

### ۳-۲-۳. تقلب

در شرایطی که رای صادره از سوی دیوان داوری مبتنی بر اسناد و مدارک جعلی و دروغین بوده، نتیجه فریب دیوان داوری با توسل عملیات متقلبانه باشد و پس از اصدار رای، جعلی و غیرمعتبر بودن ادله‌ای که تصمیم دیوان بر مبنای آن

1. China National Metal v. Apex Digital

2. China International Economic and Trade Arbitration Commission (CIETAC)

۳. قسمت ب بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون نیویورک مصوب ۱۹۵۸: «شناسایی و اجرای حکم داوری ممکن است، بنا به درخواست طرفی که علیه او به آن استناد می‌شود، توسط مرجع ذی‌صلاحی که در آن‌جا شناسایی و اجرا درخواست شده است، فقط در صورتی که آن طرف به آن مرجع ذی‌صلاح ثابت کند، رد شود که: ... طرفی که علیه او حکم استناد می‌شود، از تعیین داور یا جریان داوری به نحو مقتضی مطلع نشده است یا قادر به ارائه پرونده خود نبوده است».

4. China National Metal Products Import/Export Co. v. Apex Digital, Inc., 379 F.3d 796 (9th Cir. 2004).

صادر گردیده، برای دیوان داوری مسجل گردد، این مسأله قابل طرح است که آیا دیوان داوری امکان بازنگری در رای صادره را خواهد داشت؟

از یک سو، این نظر مطرح است که با صدور رأی از سوی داور، وظیفه وی به صورت رسمی خاتمه یافته و صلاحیت او برای رسیدگی ماهوی به پرونده منتفی می‌شود (شکوهی‌زاده و سام، ۱۴۰۴: ۳۱۲). این اثر که در ادبیات حقوقی به عنوان قاعده فراغ شناخته می‌شود، پس از اصدار رأی، داور را از هرگونه رسیدگی مجدد به دعوا منع نموده و او را جز در موارد تصریح شده از سوی طرفین و یا قوانین حاکم بر داوری، از انجام هرگونه تغییر یا اصلاح در محتوای رأی صادره اعم از تغییرات شکلی یا ماهوی بازمی‌دارد (مافی، ۱۳۹۷: ۳۹۱).

با ملاحظه رویه دیوان‌های داوری در تایید رویکرد فوق، می‌توان تصمیماتی مشاهده نمود که در آن‌ها دیوان در مواجهه با تقاضای طرف داوری در بازبینی و اعمال تجدیدنظر در رای صادره، به قاعده اعتبار امر مختوم و نهایی بودن تصمیم دیوان استناد نموده‌است.<sup>۱</sup> برای نمونه در پرونده شرکت پرنکو اکوادور لیمیتد علیه جمهوری اکوادور و شرکت ملی نفت اکوادور<sup>۲</sup> شرکت خواهان مدعی ورود خسارت در اثر نقض تعهدات قراردادی از سوی خوانده بود و بر همین اساس، دیوان داوری پس از رسیدگی به دعوا، حکم بر محکومیت دولت اکوادور به عنوان ناقض تعهدات قراردادی، به جبران خسارات وارده به خواهان نمود. اندکی بعد نماینده خوانده بر اساس آنچه نقض اصول بنیادین دادرسی، تجاوز آشکار از حدود اختیارات دیوان و عدم ارائه دلایل کافی از سوی خواهان نامیده بود، درخواست

۱. در رویه دیوان داوری دعوی ایران و ایالات متحده آمریکا نیز شاهد تقاضاهای متعددی از سوی طرفین دعوا از دیوان داوری مبنی بر بازنگری و تجدیدنظر در رأی می‌باشیم. در پرونده‌های دیمز و مور علیه ایران (Dames & Moore v. Iran) و الف ۲۷ (A 27) و فردریکا لینکلن ریاحی علیه ایران (Frederica Lincoln Riahi v. Iran) و ب ۶۱ (B61)، دیوان داوری تقاضاها جهت تجدیدنظر و بازنگری در رأی با استناد به اختیار ذاتی دیوان را مردود دانسته است (عابدیان، ۱۳۹۵: ۱۸۸-۱۹۲). بنگرید به:

جمهوری اسلامی ایران علیه ایالات متحده آمریکا (The Islamic Republic of Iran v. The United States of America), IUSCT Case No. B61. Partial Award (Award No. 601-A3/A8/A9/A14/B61-FT) - 17 July 2009.

2. Perenco Ecuador Ltd v. The Republic of Ecuador and Empresa Estatal Petróleos del Ecuador

تجدیدنظر در رأی را مطرح کرد، اما در نهایت دیوان داوری ضمن رد درخواست خواننده، مقرر نمود که آن مرجع اختیاری برای بازنگری یا تغییر تصمیمات اتخاذشده در آرای خود ندارد. دیوان تأکید کرد که آرای صادره آن، از آثار اعتبار امر مختومه برخوردار بوده و جز در موارد پیش‌بینی‌شده در ماده ۵۱ کنوانسیون ایکسید قابلیت تجدیدنظر ندارند.<sup>۱</sup>

در پرونده دیگری، ایالات متحده آمریکا با استناد به اصل مسؤولیت بین‌المللی دولت‌ها، شکایتی را علیه کانادا مطرح کرد و خواستار توقف آلودگی و جبران خسارات وارده شد که در نهایت دیوان در رأی خود، کانادا را مسؤول خسارات وارده به ایالات متحده آمریکا شناخت و دولت کانادا را ملزم به اتخاذ تدابیر لازم برای جلوگیری از ادامه آلودگی کرد. پس از صدور رأی و متعاقب تقاضای تجدیدنظر در رأی صادره از سوی خواننده دعوا، دیوان داوری ضمن رد تقاضای تجدیدنظر مقرر داشت که قاعده امر مختومه متصل به تصمیم نهایی یک دیوان بین‌المللی، یک قاعده ضروری و تثبیت‌شده حقوق بین‌الملل است (Dodge, 2006: 1).

در پرونده داوری شرکتی آمریکایی علیه دولت ونزوئلا، متعاقب صدور رأی مبنی بر محکومیت دولت خواننده به پرداخت بیش از هشت میلیارد دلار غرامت به خواهان، دولت ونزوئلا، با استناد به اسنادی که توسط سایت ویکی‌لیکس<sup>۲</sup> افشا شده و حاکی از حسن نیت این کشور در مذاکرات بود، تصمیم دیوان داوری را ناشی از اشتباه و سوء برداشت تلقی کرده و با استناد به ماده ۴۴ کنوانسیون ایکسید مدعی اختیار دیوان در بازنگری و تجدیدنظر نسبت به رأی صادره بود؛ با این حال اکثریت اعضای دیوان با رد درخواست تجدیدنظر بر این باور بودند که ماده ۴۴ کنوانسیون ایکسید صرفاً برای رفع نواقص رویه‌ای طراحی شده-است و نمی‌توان از آن برای استنباط اختیار تجدیدنظر و بازنگری در احکام استفاده کرد. همچنین دیوان با استناد به ماده ۵۳ کنوانسیون، بر نهایی بودن احکام صادره و عدم امکان تجدیدنظر در آن‌ها

1. Perenco Ecuador Ltd v. The Republic of Ecuador and Empresa Estatal Petróleos del Ecuador (Petroecuador), ICSID Case No ARB/08/6, Decision on Ecuador's Reconsideration Motion (10 April 2015).

2. WikiLeaks

تأکید کرده و به پرونده الکترا بل علیه مجارستان<sup>۱</sup> اشاره نموده که در آن نیز بر نهایی بودن احکام صادره تأکید شده بود.<sup>۲</sup>

به باور برخی، این تحلیل که داوران پس از صدور رأی، حتی در صورت وقوف به وقوع اشتباه، فاقد صلاحیت برای بازنگری در تصمیم خود باشند، می‌تواند موجب تضعیف فلسفه بنیادین داوری که همانا تحقق حقیقت مادی و تأمین عدالت است شود. پذیرش بی‌چون و چرای این محدودیت، نه تنها با هدف اساسی رجوع طرفین به داوری که مبتنی بر اعتماد به تخصص، انعطاف‌پذیری و کارآمدی آن است ناسازگار می‌نماید، بلکه در عمل می‌تواند به ابزاری در جهت تسهیل سوء استفاده اصحاب دعوا یا نمایندگان حقوقی آن‌ها بدل شود. از این رو، نظریه‌ای که به داوران اجازه می‌دهد در چارچوبی محدود و به‌منظور اصلاح خطاهای مؤثر، مبادرت به بازبینی رأی نمایند، با واقعیت‌های داوری به‌عنوان فرایندی زنده، پویا و متناسب با اقتضائات عدالت تطبیق بیش‌تری دارد؛ رهیافتی که غایت فرایند داوری، یعنی نیل به عدالت، را در افق نگاه خود حفظ می‌کند (Cantelmo, 2017: 239).

مبنای توجیه‌کننده اختیار دیوان داوری در بازنگری آراء خود را می‌توان در زمره اختیارات ذاتی این مرجع تلقی کرد. در تشریح اختیارات ذاتی، برخی از حقوق‌دانان معتقدند که این اختیارات به‌رغم فقدان تصریح در مقررات صریح داوری، به موجب طبیعت و مقتضیات نهاد داوری و به‌منظور صیانت از انسجام، اعتبار و کارآمدی فرایند داوری، به دیوان اعطاء شده است. این دسته از اختیارات، به‌ویژه در مواردی که قواعد شکلی و ماهوی موجود پاسخ‌گوی اقتضائات عملی پیش‌آمده نبوده و استمرار فرایند داوری در معرض اختلال یا تزلزل قرار گیرد، به داوران این امکان را می‌دهد که در چارچوب حدود مأموریت خود و با هدف تضمین ایفای وظیفه بنیادین‌شان در حل و فصل اختلاف و صدور رأی الزام‌آور، اقدامات لازم را در راستای ترمیم یا تصحیح جریان داوری به‌عمل آورند (مافی و فتاحی، ۱۴۰۱: ۴۰۹).

1. Electrabel v. Hungary

2. Conocophillips Petrozuata B.V. Conocophillips Hamaca B.V. Conocophillips Gulf of Paria B.V. The Claimants V. Bolivarian Republic of Venezuela the Respondent Icsid Case No. Arb/07/30, Decision on Respondent's Request for Reconsideration

رد پای نظریه فوق در برخی آراء دیوان‌های داوری مشهود می‌باشد؛ از جمله در پرونده‌ای که در آن یک تبعه سوریاپی که سهامدار اصلی شرکتی در غنا بود، علیه مرکز سرمایه‌گذاری غنا و دولت غنا که در آن، دیوان داوری پس از رسیدگی به دعوا، مقرر داشت که دولت غنا اقدام به مصادره اموال شرکت خواهان و همچنین منافع شخص خواهان در این شرکت نموده و دولت غنا را مسؤول جبران خسارات وارده به خواهان تلقی کرد. پس از طرح درخواست از سوی خوانده مبنی بر تجدیدنظر در رأی صادره با استناد به صدور رأی بر پایه مستندات مخدوش و غیر واقعی، دیوان داوری ضمن رد این درخواست و تأکید بر قطعی بودن رأی پیشین، اعلام داشت که از اختیارات ذاتی خود برای رسیدگی به شواهد جدید و معتبر برخوردار است؛ مشروط بر آن‌که این شواهد بر وقوع تقلب مؤثر دلالت داشته باشند و چنانچه ادله‌ای ارائه شود که حاکی از آن باشد که رأی صادره متأثر از شهادت دروغ، اسناد جعلی یا سایر اشکال تقلب فاحش علیه فرایند داوری بوده است، مرجع داوری مجاز خواهد بود با اتکا به اختیارات ذاتی خویش، رأی سابق را مورد بازبینی و در صورت اقتضا، اصلاح قرار دهد.<sup>۱</sup>

نمونه‌ای از رویکرد فوق را می‌توان در سلسله دعاوی موسوم به «پرونده‌های خراب‌کاری»<sup>۲</sup> میان ایالات متحده آمریکا و جمهوری آلمان مشاهده کرد. در این پرونده‌ها، دولت آمریکا مدعی ورود خسارت به اتباع خود در نتیجه اقدامات خراب‌کارانه اتباع آلمانی شد و با استناد به نقش مؤثر مقامات آلمانی در تسهیل این اقدامات، مسؤولیت دولت آلمان در جبران خسارات وارده را مطرح نمود؛ با این حال دیوان داوری به دلیل فقدان دلایل کافی، حکم به بی‌حقی ایالات متحده صادر کرد. متعاقباً دولت ایالات متحده با ارائه شواهد جدید مبنی بر ارتکاب تقلب و جعل مستندات از سوی طرف آلمانی و با استناد به رویه قضایی داخلی که مؤید برخورداری دیوان از اختیارات ذاتی جهت بازنگری در آرای مبتنی بر تقلب است، درخواست تجدیدنظر در حکم مزبور را مطرح کرد. در نهایت دیوان ضمن پذیرش درخواست ایالات متحده، اعلام داشت که هر مرجع داوری به موجب اقتضائات

1. Antoine Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana, Award on Jurisdiction and Liability - 27 Oct 1989.

2. Sabotage Cases

ذاتی وظایف خود، حق دارد در مواردی که کشف تقلب مؤثر در فرایند دادرسی به اثبات رسیده باشد، نسبت به بازبینی و اصلاح رأی صادره اقدام کند.<sup>۱</sup> شایان ذکر است که کنوانسیون نیویورک مقررہ مستقلى در خصوص تقلب پیش‌بینی نکرده، اما استدلال اصلی آن است که رأیی که بر مبنای عملیات متقلبانه صادر شده، ناقض اصول بنیادین انصاف و حسن نیت است و اجرای آن مستلزم پذیرش بی‌عدالتی آشکار خواهد بود؛ امری که هیچ نظام حقوقی نمی‌تواند آن را به‌عنوان بخشی از نظم عمومی خویش تحمل کند.

### ۴-۲-۳. ارائه دلیل جدید

ادله جدید به شواهد و مدارکی اطلاق می‌شود که پس از صدور رای داورى کشف می‌شوند و در زمان رسیدگی داورى، برای طرفین قابل دسترس نبوده‌اند. این ادله باید مؤثر و تعیین‌کننده باشند، به گونه‌ای که اگر در زمان رسیدگی داورى ارائه می‌شدند، احتمالاً منجر به صدور رای متفاوتی می‌شدند. ظهور دلیل جدید به‌ویژه اگر ماهیت تعیین‌کننده داشته و قابلیت تأثیرگذاری بر رأی صادره را دارا باشد، می‌تواند موجبی برای نقض یا عدم اجرای رأی و در نتیجه، زوال آثار اعتبار امر مختوم گردد (Born, 2015: 3132).

صرف ارائه اسناد و مدارک جدید، بدون احراز شرایط مقرر قانونی، مجوز بازنگری آرای داورى را فراهم نمی‌سازد. مطابق با بند الف ماده ۱۲۳ قانون فدرال حقوق بین‌الملل خصوصی سوئیس مورخ ۱۸ دسامبر ۱۹۸۷،<sup>۲</sup> ادله و حقایق جدید باید کشف شده باشند، به این معنا که در زمان رسیدگی، مکتوم و غیرقابل دسترس بوده‌اند.

اوصاف ادله و حقایق جدید کشف شده می‌بایست واجد شرایطی باشند از جمله این‌که ادله و حقایق جدید، نه صرفاً مفروض و بالقوه، بلکه باید در زمان ارائه درخواست بازنگری، موجود و موجه باشند. ناظر به واقعیات و موضوعات جدید باشند، نه استدلال‌های حقوقی جدید. در بازه زمانی مشخصی پس از صدور حکم کشف شده باشند. همچنین طرف استناد‌کننده به این دلایل باید عدم قصور در ارائه

1. Sabotage Cases, Lehigh Valley Railroad Company (U.S.A.) v. Germany. Award - 9 Nov 1934.

2. Federal Act on Private International Law of 18 December 1987 (Swiss PIL Act).

به‌موقع آن را اثبات نماید (Lew, 2003: 652).

افزون بر موارد ذکر شده، دادگاه فدرال سوئیس اظهار داشته که حقایق و شواهد جدید باید قابلیت تغییر رأی داوری صادره را داشته باشند؛ زیرا رأی جدید باید بر مبنای یک ارزیابی صحیح و مستدل قانونی صادر شود و ادله و شواهد جدید زمانی قابلیت تغییر رأی صادره را دارند که دارای خصیصه تأثیرگذاری باشند.<sup>۱</sup> برای مثال در پرونده‌ای دیوان داوری ایکسید مقرر نمود که طرفین بر اساس اصل حسن نیت موظفند که حین رسیدگی داوری، تمام دلایل موجود را ارائه و از کتمان آن خودداری کنند؛ زیرا اقتضای رسیدگی‌های داوری، برقراری عدالت است و چنانچه حقایقی مکتوم بماند که قابلیت تأثیرگذاری بر رأی صادره را داشته باشد، رأی صادره قابل بررسی مجدد است.<sup>۲</sup>

### ۵-۳. تغییر در وضعیت حقوقی یا واقعی پس از صدور رأی

اعتبار امر مختوم بر این فرض استوار است که وضعیت حقوقی و واقعی موضوع در زمان صدور رأی ثابت بماند و تغییری که بعدها رخ می‌دهد، به‌طور کلی نباید بر قطعیت رأی اثر بگذارد. این وضعیت که در برخی نظام‌های حقوقی تحت عنوان «تحول اساسی در اوضاع و احوال»<sup>۳</sup> شناخته می‌شود، می‌تواند از منظر فلسفه نهاد اعتبار امر مختوم پرسش‌برانگیز تلقی شود؛ به این نحو که در مواردی که این تغییر به‌گونه‌ای باشد که مبنای رأی را به‌طور اساسی تحت تأثیر قرار دهد یا اجرای آن را غیر ممکن یا ناعادلانه کند، می‌تواند به‌عنوان استثنایی بر اعتبار امر مختوم مطرح شود. این استثنا همان‌طور که از سوی برخی عنوان شده، بیشتر به آثار سلبی اعتبار امر مختوم یعنی منع طرح مجدد دعوا مربوط می‌شود؛ زیرا اجازه می‌دهد در شرایط جدید، رسیدگی مجدد یا تعدیل رأی ممکن شود (Schreuer, 2009: 978).

از جمله تغییرات حقوقی می‌توان به تغییر در وضعیت مالکیت یا حقوق طرفین مثلاً ورشکستگی یکی از طرفین که اجرای رأی را با مانع مواجه ساخته و

1. Decision 4p.222/2011, published: 31 ASA Bull 83(2013)

2. Victor per Casado and president Allende Foundation v. Republic of Chile, ICSID Caes No. ARB/98/2.

3. Rebus Sic Stantibus

یا توافق طرفین بر ابطال رای داوری اشاره داشت. همچنین از بین رفتن موضوع دعوا (برای نمونه تخریب یک دارایی که موضوع رای داوری بوده) از مصادیق تغییر وضعیت واقعی بوده است.

کنوانسیون نیویورک مستقیماً به تغییر اوضاع و احوال پس از صدور رأی اشاره‌ای ندارد؛ با این حال، امکان استناد به قسمت ب از بند ۲ ماده ۵ (مخالفت با نظم عمومی) فراهم است. این تفسیر هرچند مضیق است، اما نشان می‌دهد که نظم عمومی به مثابه یک مفهوم انعطاف‌پذیر، ظرفیت پذیرش چنین تغییرات بنیادینی را در خود دارد.

## برآمد

۱- اعتبار امر مختوم، در نظام داوری بین‌المللی، تضمینی برای تثبیت قطعی و نهایی بودن آراء داوری و نیز ابزاری برای پیشگیری از طرح مکرر دعاوی مشابه است. این نهاد دربردارنده دو اثر بنیادین است: اثر ایجابی که بیان‌گر الزام‌آوری و قابلیت اجرای رأی نهایی است، و اثر سلبی که به منع طرح مجدد همان دعوی میان همان اطراف دعوی در مراجع دیگر اشاره دارد. مقاله حاضر، با اتنا بر این تمایز دوگانه، به بررسی استثنائاتی پرداخته است که هر یک از این آثار را ممکن است متزلزل سازد. از منظر اثر ایجابی، چنانچه رأی داوری با اصول بنیادین نظم عمومی بین‌المللی تعارض داشته باشد یا رأی از مرجعی صادر شده باشد که صلاحیت ذاتی برای رسیدگی نداشته است، اثر الزام‌آور رأی از بین خواهد رفت. در سوی دیگر، اثر سلبی اعتبار امر مختوم نیز در شرایطی مانند کشف دلایل جدید، تقلب مؤثر در فرایند رسیدگی، یا صدور رأی اصلاحی که متضمن تضاد با رأی نخستین باشد، قابلیت اعمال خود را از دست خواهد داد.

۲- مطالعه تطبیقی رویه دیوان‌های داوری بین‌المللی نشان می‌دهد که پذیرش این استثنائات نه از سر عدول از اصول، بلکه برای حفظ تعادل میان قطعیت حقوقی و حفظ کارایی و کارآمدی داوری صورت می‌گیرد. به عبارت دیگر، داوری بین‌المللی به عنوان یک نظام حقوقی پویا، از اصول شکلی چون اعتبار امر مختوم بهره می‌برد، اما در موارد استثنایی و تحت شرایطی مشخص، آماده پذیرش انعطاف در برابر ضرورت‌های انصاف و واقع‌گرایی قضایی است.

۳- برآیند تحلیل حاضر آن است که گسترش بی‌ضابطه استثنائات بر قاعده اعتبار امر مختوم، ظرفیت آن را برای تضعیف مزیت‌های داوری در مقایسه با دادگاه‌ها دارد و می‌تواند به خدشه بر اصل قطعیت آراء منجر شود، اما پذیرش محدود و هدفمند این استثنائات نه تنها چنین خطری را متوجه داوری نمی‌سازد، بلکه به‌مثابه ابزاری برای حفظ کارایی نظام داوری، مشروعیت و اعتماد به نهاد داوری را تقویت می‌کند. همین رویکرد در کنوانسیون نیویورک ۱۹۵۸ نیز انعکاس یافته است؛ به‌گونه‌ای که ماده ۵ کنوانسیون با پیش‌بینی صریح یا ضمنی بخشی از استثنائات در چارچوب جهات امتناع از شناسایی و اجرای رأی، توازن نظام‌مند میان

کارآمدی داوری و ضرورت‌های عدالت برقرار ساخته‌است.

۴- در مقام تمیز استثنائات قابل پذیرش از موارد غیرموجه، باید بر مجموعه‌ای از معیارهای فراملی تکیه نمود. نخست آن‌که استثناء باید ناظر بر نقضی بنیادین و اساسی باشد؛ به‌گونه‌ای که استمرار اثر اعتبار امر مختوم موجب بی‌اعتباری فرایند داوری گردد؛ مانند فقدان صلاحیت یا نقض اصول دادرسی منصفانه؛ دوم، استثناء باید از چنان شدت و تأثیری برخوردار باشد که عدالت و مشروعیت رأی را به نحو جدی متزلزل سازد، نه صرفاً بر خطاهای جزئی یا شکلی مبتنی باشد؛ سوم، مبنای استثناء باید با اصول و ارزش‌های بنیادین نظم عمومی بین‌المللی هم‌سو بوده و از آن توجیه‌پذیری یابد تا از نسبیّت و برداشت‌های محدود داخلی فاصله گیرد؛ چهارم، پذیرش استثناء باید جنبه‌ای استثنایی و مضیق داشته باشد و تنها در جایی اعمال شود که هیچ راهکار جایگزینی مانند تصحیح رأی کفایت نکند. در پرتو این معیارها می‌توان میان استثنائات پذیرفتنی چون تقلب مؤثر، فقدان صلاحیت و تعارض با نظم عمومی بین‌المللی؛ و استثنائات غیرقابل قبول نظیر اشتباهات نگارشی یا تغییرات خفیف در اوضاع و احوال تفکیک قائل شد. پذیرش استثنائات هدف‌مند بر این نهاد، ضمن حفظ اقتدار فرایند داوری، زمینه تحقق عدالت را در سطحی عمیق‌تر فراهم می‌سازد؛ امری که برای تداوم مشروعیت و مقبولیت نهاد داوری، حیاتی و غیرقابل چشم‌پوشی است.

## فهرست منابع

## الف. فارسی

- \* ابراهیم‌پور، عادل و نصرالله زاده سردرود، سجاد و ملارسولی، وحید (۱۴۰۵)، «شرایط صدور و آثار رأی جزئی در داوری؛ مطالعه تطبیقی اسناد بین‌المللی و حقوق ایران»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۹۰، شماره ۱۳۳، صص ۸۷-۱۰۸.
- \* بردبار، محمدحسین (۱۳۸۴)، «صلاحیت در دیوان‌های داوری بین‌المللی: دیوان داوری دعاوی ایران-ایالات متحده، تهران: ققنوس.
- \* بهاری، علیرضا (۱۴۰۴)، «بررسی اعتبار امر مختوم در رای داوری»، بیستمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات حقوقی و قضایی، گرجستان، تفلیس.
- \* جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۷)، «ترمینولوژی حقوق، تهران: گنج دانش.
- \* شکوهی‌زاده، رضا و سام، بهمن (۱۴۰۴)، «شمول اعتبار امر مختومه نسبت به وجه رایج»، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۸۹، شماره ۱۳۰، صص ۳۰۹-۳۳۴.
- \* شهبازی‌نیا، مرتضی و عیسائی تفرشی، محمد و علمی، حسین (۱۳۹۲)، «مفهوم نظم عمومی در حقوق بین‌الملل خصوصی و جایگاه آن در داوری تجاری بین‌المللی»، فصل‌نامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دوره ۴۳، شماره ۱، صص ۹۳-۱۱۱.
- \* عابدیان، میرحسین (۱۳۹۵)، «اختیار دیوان داوری برای بازنگری و تجدیدنظر در رای؛ تاملی در رویه دیوان داوری دعاوی ایران و آمریکا»، در: سالنامه ایرانی داوری، سال نخست، شهردانش، صص ۱۵۵-۲۰۸.
- \* گرجی ازندریانی، علی‌اکبر (۱۳۹۶)، «مبانی حقوق عمومی، چاپ ششم. تهران: جنگل.
- \* مافی، همایون (۱۳۹۷)، «شرحی بر قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران، چاپ دوم، تهران: دانشگاه علوم قضایی و خدمات اداری.
- \* مافی، همایون و اسحق، مهشید (۱۴۰۲)، «موانع شناسایی و اجرای رای داوری

در کنوانسیون نیویورک راجع به شناسایی و اجرای آرای داوری خارجی (۱۹۵۸) و قانون داوری تجاری بین‌المللی ایران (۱۳۷۶)، پژوهشنامه حقوق تطبیقی، دوره هفتم، شماره ۱ (پیاپی ۱۱)، صص ۱۵۱-۱۶۸.

\* مافی، همایون و تازی، حسین (۱۳۹۴)، «اعتبار امر مختوم آرای داوری در حقوق ایران و آمریکا»، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۹، شماره ۴، صص ۱۴۹ - ۱۷۲.

\* مافی، همایون و فتاحی، علیرضا (۱۴۰۱)، «اختیارات ذاتی داوران در داوری تجاری بین‌المللی»، مطالعات حقوقی، دوره ۱۴، شماره ۳، صص ۳۸۵ - ۴۱۴.  
ب. انگلیسی

\* Bermann, G. A. (2023), **Res Judicata in International Arbitration**. Cambridge Compendium of International Commercial and Investment Arbitration, Stefan Kröll, Andrea K. Bjorklund & Franco Ferrari (Eds.), Cambridge University Press.

\* Blackaby, N., Partasides, C., Redfern, A., & Hunter, M. (2009), **Redfern and Hunter on international arbitration**. Oxford University Press.

\* Born, G. B. (2015), **International commercial arbitration**. Kluwer Law International BV, Second Edition.

\* Cantelmo, T. (2017), **The Inherent Power of Reconsideration in Recent ICSID Case Law**. The Journal of World Investment & Trade, 18(2), 232-270.

\* Diogo, A. B. M. D. M. (2019), **Res Judicata Beyond Borders: finality and conclusiveness of prior decisions in international arbitration** (Doctoral dissertation).

\* Dodge, W. S. (2006), **Res Judicata**. Max Planck Encyclopedia of Public International Law.

\* Gunes, B. S. (2015), **Res Judicata in International Arbitration: To What Extent Does an Arbitral Award Prevent the**

**Re-litigation of Issues.** Transnational Dispute Management, 12.

\* Hobér, K. (2014), **Res Judicata and Lis Pendens in International Arbitration.** Martinus Nijhoff.

\* ILA Final Report (2009). **ILA Final Report on Res Judicata and Arbitration.** International Law Association, 25(1).

\* Lew, J. (1998, May). **The Law Applicable to the Form and Substance of the Arbitration Clause.** In ICCA Congress Series (Vol. 9, pp. 114-145).

\* Lew, J. D. M., & Mistelis, L. A. (2003), **Comparative international commercial arbitration.** Kluwer Law International.

\* Palombino, F. U. L. V. I. O. (2004), **Il Potere Inerente di Riesame Dei Tribunali Internazionali: In Margine al Caso Celibici.** La Comunità Internazionale, 59(4), 707-729.

\* Pinsolle, P., & Al-Ali, S. (2016), **How Arbitrators Should Treat Prior Awards Rendered on the Same Contract.** Indian Journal of Arbitration Law, 5, 43.

\* Radicati di Brozolo, L. G. (2011), **Res Judicata in International Arbitral Awards.** Based on a Presentation Given at The Conference on «Post Award Issues» Organized by The Association Suisse De l'Arbitrage in Basel on January 28.

\* Redfern, A., & Hunter, M. A. R. T. I. N. (2015), **International Arbitration.** 6th ed., Oxford University Press.

\* Schaffstein, S. (2012), **The Doctrine of Res Judicata Before International Arbitral Tribunals** (Doctoral dissertation, Queen Mary University of London).

\* Schreuer, C. H. (2009), **The ICSID Convention: A Commentary.** Cambridge University Press.

\* Shell, R. G. (1987), **Res Judicata and Collateral Estoppel Ef-**

**fects of Commercial Arbitration.** UCLA L. Rev., 35, 623.

\* Sime, S. (2015), **Res Judicata and ADR.** Civil Justice Quarterly, 34(1), pp. 35-51.

Cases and Arbitral Awards

\* Antoine Biloune and Marine Drive Complex Ltd. v. Ghana Investments Centre and the Government of Ghana, Award on Jurisdiction and Liability - 27 Oct 1989.

\* Bosnia and Herzegovina v Serbia and Montenegro [2007] ICJ Rep 43, 51-52.

\* China National Metal Products Import/Export Co. v. Apex Digital, Inc., 379 F.3d 796 (9th Cir. 2004).

\* Conocophillips Petrozuata B.V. Conocophillips Hamaca B.V. Conocophillips Gulf of Paria B.V. v. Bolivarian Republic of Venezuela, ICSID Case No. ARB/07/30, Decision on Respondent's Request for Reconsideration (10 March 2014).

\* Frederica Lincoln Riahi v. The Government of the Islamic Republic of Iran, IUSCT Decision No. Dec 133- 485- 1.

\* Gleeson v J Whippell & Co Ltd [1977] 3 All ER 54; Phipson on Evidence (18th ed Sweet & Maxwell, 2013) at 43.03.

\* Iran-US Claims Tribunal, The Islamic Republic of Iran v. The United States of America, Partial Award, 17 July 2009, IUSCT Cases nos. A3, A8, A9, A14, and B61.

\* Matter of Chromalloy Aeroservices, 939 F. Supp. 907 (D.D.C. 1996).

\* Parsons & Whittemore Overseas Co. v. Societe Generale de L'Industrie du Papier (RAKTA), 508 F.2d 969 (2d Cir. 1974).

\* PCIJ, Polish Postal Service in Danzig, Advisory Opinion, 16 May 1925, Publications of the Permanent Court of International Justice - Series B – No. 11.

- \* Perenco Ecuador Ltd v. The Republic of Ecuador and Empresa Estatal Petróleos del Ecuador (Petroecuador), ICSID Case No ARB/08/6, Decision on Ecuador's Reconsideration Motion (10 April 2015).
- \* Sabotage Cases, Lehigh Valley Railroad Company (U.S.A.) v. Germany. Award - 9 Nov 1934.
- \* The Islamic Republic of Iran v. The United States of America (1998) 34 IUSCTR 39.
- \* Victor per Casado and president Allende Foundation v. Republic of Chile, ICSID Caes No. ARB/98/2.
- \* Zurich Insurance plc v. Hayward [2011] EWCA Civ 641, [2011] CP Rep 39, Smith LJ at [45].